

GICZI ZSOLT

Raffay Sándor politikai vonatkozású tevékenysége püspöksége kezdetén

Sándor Raffay's political activity at the beginning of his bishopric career. Sándor Raffay was invested to be the bishop of the Diocese Montana, the largest community of the Hungarian Lutheran Church on September 5, 1918. The new church leader started his service during a perilous period of 20th-century Hungarian history. The country was defeated in World War I. On October 31, 1918 the bourgeois democratic revolution won and Hungary became an independent people's republic. More and more territories of the state were occupied by foreign troops. Then on March 21, 1919 there was a Bolshevik takeover of power. During these months Sándor Raffay tried everything he could to protect the rights and unity of his church. He combined these attempts with a strife for the preservation of the country's territorial integrity. The course of history, however, doomed most of his efforts.

Keywords: Diocese Montana, church history, 20th-century Hungarian history, the history of Hungary, Hungarian Lutheran Church, bourgeois democratic revolution, Sándor Raffay

Egy 1918. szeptember elején készült filmhíradó egyik képsora a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspökének beiktatási ünnepségéből villant fel egy rövid részletet. Ezen Lutherkabátos lelkészek, díszmagyarba öltözött előkelőségek és elegáns polgári ruhás urak láthatók, amint éppen bevonulnak a budapesti Deák téri evangélikus templom kapuján. A némafilm nézőit felirat tájékoztatja arról, hogy a felvétel Raffay Sándornak, az egyházkerület új lelkészi vezetőjének hivatalba iktatásáról tudósít. Néhány pillanatig felbukkan Scholtz Gusztáv, az addigi püspök is.¹

Scholtz tizenkét évig állt püspökként a Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyház bányai egyházkerületének élén. Nyugalomba vonulási szándékát az egyházkerület 1918. április 25-én tartott rendkívüli közgyűlésén jelentette be.² A főpásztor lemondásával megüresedő tisztség betöltésére a testület szavazást rendelt el, amit május 31-ig kellett lebonyolítani.³ A gyülekezetek és az egyházi középiskolák szavazatait június 1-jén számolták össze az arra kijelölt bizottság tagjai. Megállapították, hogy a püspökségre pályázó hét jelölt közül ketten szinte azonos szavazatszámmal állnak az élén. Raffay Sándor, a pesti evangélikus magyar egyházköztség lelkésze 98 voksot kapott. Szeberényi Lajos

¹ 1. link: Filmhíradók 100 éve.

² Bányai jkv. 1918/a, 5.

³ Uo. 7.

Zsigmond, az arad–békési egyházmegye esperese pedig 97-et. Az egyházi alkotmány értelmében a bizottság új választást rendelt el, amin már csak a két legtöbb szavazatot szerzett személyre lehetett szavazni.⁴ A második fordulóban Raffayra 208 szavazat esett, míg Szerberényi 182 voksot gyűjtött be. Ennek következtében a szavazatszámoló bizottság július 5-én megállapította, hogy Raffay Sándor az egyházkerület törvényesen megválasztott lelkészi előljárója.⁵

A szegény ceglédi családból származó Raffay Sándor ötvenkét éves korában lett a magyarországi evangélikusok legtöbb hívőt tömörítő egyházkerületének lelki vezetője. Addigi egyházi pályafutásának legfontosabb eseményei közé tartozott, hogy 1891-ben avatták lelkésszé. Az 1892–93-as tanévben a besztercebányai evangélikus gimnáziumban tanított, majd Tápíószentmártonban volt lelkipásztor. 1896-tól a pozsonyi evangélikus teológiai akadémia tanáraként szentírás-magyarozatból és rendszeres teológiából tartott órákat. Tudományos munkássága eredményeként számos publikációja jelent meg. 1908 októberében választotta meg lelkészévé a pesti evangélikus magyar gyülekezet. Ekkortól végezte szolgálatát a fővárosban, a Deák téri lelkészi körzetben.⁶ Neves teológusként és az ország egyik igen jelentős evangélikus egyházközségének lelkipásztoraként a következő években egyre növekedett közismertsége és megbecsültsége. 1914 és 1918 között a Magyarhoni Evangélikus Lelkészek Egyesületének elnökeként is tevékenykedett. Részt vett több egyházi lap szerkesztésében. 1904-től választmányi tagja volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak és 1915-től 1918-ig betöltötte annak titkári tisztségét. Tudományos teljesítménye elismeréseként 1917-ben a debreceni egyetemről díszdoktori címet kapott.⁷ Otthonosan mozgott mind az egyházi körökben, mind a közéletben. Sokan odafigyeltek megnyilatkozásaira.

Raffay Sándor püspökké avatására 1918. szeptember 5-én került sor a budapesti Deák téri evangélikus templomban, az egyházkerület közgyűlésének részeként. Kapi Béla dunántúli egyházkerületi püspök avatóbeszédét követően Raffay elmondta a főpásztori eskü szövegét és megtartotta székfoglalóját. Ebben rámutatott, hogy rendkívül nehéz és vészes társadalmi és politikai körülmények között kell elkezdenie egyházvezetői munkáját. Kifejtette, hogy a világháború megpróbáltatásaitól szenvedő emberekben egyre növekszik a jövő alakulásával kapcsolatos bizonytalanság és félelem. Az ország és az evangélikus felekezet sorsa miatti aggodalmak közepette hangsúlyozta, hogy az Istenbe vetett hit segítségével lehet csak kivezető utat találni az elkésztő helyzetből. Erre vonatkozóan kijelentette: „Népnek harcában, jövendők születésében, lelkek ébredésében, szívek forradalmában ma minden újul. És nekem erős a hitem, hogy rendet a zavarba most is csak az Isten lelke teremthet. Erős a hitem, hogy az új jövendő alakulásában a Krisztus örökké szent evangéliumának döntő szerepet szánt a világokat kormányzó Isten szent bölcsessége.”⁸

Hangoztatta készségét a magyar társadalom szociális problémáinak megoldását szolgáló, szélsőségektől mentes intézkedések támogatására. Ígéretet tett arra, hogy a nemzeti érdekek szolgálatában együttműködik az államhatalommal. Elutasította azokat a külföldi és

⁴ EOL BEEkLt 159. cs. 2462/1918. sz.

⁵ EOL BEEkLt 163. cs. 2994/1918. sz.

⁶ Raffay Sándor. 1908. október 15. 67–68.

⁷ Zoványi 1977³, 498.

⁸ Bányai jkv. 1918/b, 20. Az idézetekben az olvashatóság és az érthetőség megkönnyítése miatt a nyomtatási vagy gépelési hibákat kijavítottuk és a régies alakokat a megváltozott helyesírási szabályoknak megfelelően írtuk át. Ezek a javítások az eredeti szövegek értelmét nem változtatták meg.

hazai törekvéseket, amelyek Magyarország nemzetiségeinek önálló államokba történő szervezését tűzték zászlajukra. Erről a következőket mondta: „...az állam [...] jogosan megkívánhatja tőlünk a maga nemzeti céljainak szolgálatát és támogatását. Híven fogok örködni azon, hogy egyházunk e hivatását saját dicsőségére és hazánk javára igazán betöltse. Evangélikus egyházkerületünk az egységes és oszthatatlan magyar nemzeti államnak hűségese építő tényezője volt a múltban is, annak kell maradnia a jövőben is. [...] Én az egyházban nemzetiségi kérdést nem ismerek, ismerni nem is akarok. Nyelvi kérdés van csak, de hiszem, hogy azt kölcsönös jóakarattal és evangéliumi lélekkel megoldani nem nehéz.”⁹ Raffaynak hamarosan meg kellett tapasztalnia, hogy a nemzetiségi problémákat már az ő egyházkerületében sem lehet testvéri szeretettel elintézni. Pedig székfoglaló beszédében az evangélikus hagyományokhoz ragaszkodva igyekezett megnyugtani a vezetése alá kerülő szlovák, német és más nemzetiségű hívőket, hogy az egyházon belül élvezett szabad nyelvhasználatukat tiszteletben tartja. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy az egyházkerület összes evangélikus tanintézményében szorgalmazza a magyar nyelv hatékony oktatását, mert annak ismerete hasznos az ország nem magyar anyanyelvű lakói számára.¹⁰

Raffay Sándor a későbbiekben hű maradt a beiktatásakor megfogalmazott politikai vonatkozású elveihez. A gyorsan változó és egyre nehezebbé váló történelmi körülmények között mindent elkövetett azért, hogy egyháza és hazája szolgálatát egybekapcsolva segítsen megőrizni azok épségét. Eközben támogatta azokat a politikai erőket, amelyekről az ország területi integritásának védelmezését és a szükségessé váló reformok megvalósítását remélte. A beiktatását követő hónapokban aktív szerepet vállalt egyháza politikai kérdéseket érintő állásfoglalásainak kialakításában és azok közéletben történő képviselésében. Ilyen irányú tevékenységét megkönnyítette az, hogy ő volt az egyetlen evangélikus püspök, akinek a székhelye a felgyorsult politikai események központját jelentő Budapesten volt. Vidéken szolgáló püspöktársai számos esetben őt kérték fel, hogy felekezeti érdekeit megjelenítve tárgyaljon az állami hatóságokkal vagy a háborúban győztes nagyhatalmak képviselőivel. Ez érthető, hiszen a világháborús összeomlás, a forradalmak és az ország egyre nagyobb területét érintő idegen megszállás miatt mind nehezebbé vált a közlekedés. A fővárostól távol élő egyházi vezetők egyre kevésbé tudtak Budapestre utazni és személyesen jelen lenni a fontos alkalmakon. Ennek következtében Raffay szerepe egyházi és társadalmi téren egyaránt felértékelődött. Ez persze fokozott felelősséget is jelentett számára. Az új püspök ennek tudatában lelkiismeretesen és a lehető legnagyobb körültekintéssel járt el egyháza politikai álláspontjának megjelenítésében.

Raffay Sándor véleménye egyébként az volt, hogy normális társadalmi körülmények között nem helyes, ha az evangélikus lelkipásztorok aktívan politizálnak. Erről 1944-ben megjelent visszaemlékezéseiben a következőt írta: „A lelkésznek olyan a hivatása, hogy ha azt lélekkel akarja betölteni, akkor politikai szerepre nem vállalkozhatik. A lelkész nem lehet sokáig távol híveitől, nem is állhat pártemberképpen szemben gyülekezetének más pártállású tagjaival. Ez nem azt jelenti, hogy a lelkésznek ne legyen politikai meggyőződése és ne merjen országos kérdésekben állást foglalni, de kívánatos, hogy a napi politika szövevényeibe ne ártsa bele magát...”¹¹ Ugyanakkor szükségesnek tartotta, hogy az egyház veze-

⁹ Uo. 22.

¹⁰ Uo.

¹¹ Raffay 1944, 14.

tői felekezeti érdekeit szem előtt tartva nyilatkozzanak a fontos közéleti kérdésekről. Ezt ugyanis nem politizálásnak, hanem az evangélikus vallási közösség értékrendje megjelenítésének tartotta. Ezért gondolta jónak azt, hogy az evangélikus egyházi élet irányítói jelen vannak az országgyűlés második kamarájában. Főrendiházi tevékenységüket a felekezeti érdekek szolgálatának látta és nem politikai szereplésnek.¹²

A püspök fenti művében általánosságban fejezte ki véleményét a lelkészek politikai szerepvállalásáról. A politizáláshoz való személyes viszonyáról nyomtatásban eddig ki nem adott önéletrajzi írásaiból szerezhetünk értesüléseket. Ezek alapján elmondható, hogy Raffay Sándor általában igyekezett távol maradni a mindennapi pártpolitikai csatározásoktól. Erre vonatkozóan így írt: „A politikai életben való szereplést lehetőleg kerültem.”¹³ Azt sem hallgatta azonban el, hogy ettől az alapelvétől hosszabb-rövidebb időre eltért azokban az esetekben, amikor úgy látta, hogy egyháza és hazája érdekeit ezzel szolgálhatja legeredményesebben. Ilyenkor megtette, hogy valamelyik párthoz csatlakozva fejtette ki közéleti tevékenységét. Erre vonatkozóan jegyezte meg: „A politikába is bele kellett ártanom magamat, mert kevesen voltunk, akik helyt mertünk állni a magyar érdekekért a fordulatok idején.”¹⁴ A sorsdöntő fordulatok sora pedig már néhány héttel Raffay püspöki beiktatása után elkezdődött.

Az új főpásztor székfoglaló beszédét követő első jelentős nyilvános politikai vonatkozású állásfoglalásai az őszirózsás forradalom és a Károlyi-kormány megalakulása utáni napokban születtek meg. 1918. november 3-án a *Budapesti Evangélikusok Lapjában* jelent meg írása *Határvonalon* címmel. Ennek legfontosabb részét idézzük: „Ma, mikor hazánk élete fordulóhoz ért s mi a múlt és a jövő határvonalan megállunk, nem lehet más kérdésünk evangélikus egyházunk híveihez, mint az, hogy a hazát az eddigi hűséggel, az apák és ősök hagyományos ragaszkodásával szeressék. E szeretet egyik bizonyosága és jelensége, hogy az ország törvényes kormányát, melynek feladata a nehéz időkben úgyszólván terhesebb, mint a békés idők csendes napjain, minden engedelmisséggel, teljes szolgálatkészséggel, rendtartó engedelmisséggel támogassák.”¹⁵ A püspök tehát legitimnek ismerte el az új állami vezetést és olvasóit annak segítésére buzdította.

1918. november 4-én Raffay körlevelet adott ki. Ez jelentősebb volt előző napi írásánál, hiszen nemcsak a fővárosi hívőkhöz szólt benne, hanem egész egyházkerületéhez. A pásztorlevél – amit a Bányai Evangélikus Egyházkerület minden templomában fel kellett olvasni az istentiszteleteken – lényegében a püspöknek a *Budapesti Evangélikusok Lapjában* megjelent gondolatmenetét ismételte meg. Raffay megállapította, hogy nemzetünk történetének sorsdöntő időszakához érkezett. Rámutatott, hogy a bizonytalan és válságos helyzetben minden addiginál nagyobb szükség van a belső zűrzavar elkerülésére, majd ezzel folytatva: „Szeretettel kérem azért egyházunk összes híveit, hogy a hazánkra zúduló átalakulás hullámszámai között a nyugalmat, rendet és testvéri együttérzést megőrizni igyekezzenek. [...] Zendülésektől, rendezavarásoktól, visszavonást okozó pártoskodásoktól tartózkodjanak. Bízbanak a népet kormányzó Isten sorsintéző bölcsességében, de bízbanak az országot vezető alkotmányos kormány hazát szerető hűségében s a nemzet közjait megóvni kívánó

¹² Uo. 14–15.

¹³ EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Feljegyzések. 34.

¹⁴ EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Magamról. 17.

¹⁵ Raffay 1918. november 3. 138.

törekvéseiben, hogy végtére is minden jóra fordul.”¹⁶ A püspök hangsúlyozta, hogy az ország jövője mindenkítől megkívánja a nyelvi, nemzetiségi és vallási ellentétek mellőzését. Erre szólította fel a lelki vezetése alá rendelteket.

A magyar társadalom túlnyomó része bizalommal fordult a Károlyi-kormány felé annak megalakulásakor. Raffay Sándor is óvatos várakozással tekintett a polgári demokratikus átalakulást célul kitűző kormányzatra. Tette ezt annak ellenére, hogy a kormányfőről meglehetősen rossz volt a véleménye. Ezt önéletrajzi írásaiban röviden így összegezte: „Károlyi bolond volt és az is maradt.”¹⁷ A püspök leírta, hogy Károlyi Mihály igyekezett megnyerni őt pártja számára: „Mikor kormányra került is, minden tanácskozássra és estélyére meghívott, majd a Pest megyei pártalakulás élére is tudtomon kívül megválasztatott, illetőleg kinevezett, de nem fogadtam el. Egyszer a minisztertanácsba is behívatott, de nem mentem el. Általában valami ösztönös tartózkodással viszonyoztam minden közeledését. A későbbi események igazolták, hogy jó volt az ellenézésem vele szemben.”¹⁸ Mindezek ellenére Raffay egy ideig reménykedett abban, hogy a Károlyi-kabinet fenn tudja tartani a belső rendet és megakadályozza az ország feldarabolását. Ugyanakkor attól tartott, hogy ha a polgári demokratikus forradalommal hatalomra került vezetés megbukik, akkor annál radikálisabb baloldali erők veszik át az állam irányítását.

Raffay Sándorban aggodalmak éltek az új kormány várható egyházpolitikáját illetően. Ezek főleg a kormánykoalíció részét képező Országos Polgári Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vallási ügyekkel kapcsolatos nézetein alapultak. Hiszen mindkét politikai csoport programjában szerepelt az egyházi javak köztulajdonba vétele, a felekezeti iskolák államosítása és a tanintézményekben történő vallásoktatás eltörlése. Raffay és az evangélikusság többi vezetőjének nyugtalanságát valamennyire mérsékelte az, hogy a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a polgári liberális elveket valló Lovászy Márton lett. Lovászy tervezte az oktatási rendszer demokratikus reformját, de elképzelései nem tartalmazták se a vallási közösségek iskoláinak állami tulajdonba vételét, se a kötelező hitoktatás eltörlését.¹⁹ A püspök később keletkezett önéletrajzi írásaiban nem kifogásolta Lovászy egyetlen intézkedését sem, bár az egyházi és az iskolai ügyekkel kapcsolatos tájékozottságáról nem volt jó a véleménye: „Voltak a kultuszban olyanok is, akikről senki sem tudta volna megmondani, mi jogon kerültek oda. Lovászy Márton lehetett volna bármilyen szakon miniszter, ugyanolyan képessége és hozzáértése lett volna” – írta Raffay.²⁰

1918. november 9-én Raffay Sándor Kapi Béla püspökkel és más evangélikus egyházi vezetőkkel együtt tárgyalást folytatott a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban. Az értekezleten a kultuszárca részéről Juhász Nagy Sándor államtitkár és Kovács János István, a protestáns ügyek kormánybiztosa vett részt.²¹ Az ott elhangzottak alapján született egy megállapodás, ami rögzítette, hogy a kormány tiszteletben tartja az evangélikus egyház

¹⁶ Püspökök szöveggyűjteménye. 1918. november 16. 318.

¹⁷ EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Feljegyzések. 29.

¹⁸ EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Feljegyzések. 20.

¹⁹ Mann 2001, 85.

²⁰ EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Feljegyzések. 30. Az idézetben olvasható „kultuszban” kifejezés a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nem hivatalos elnevezéseként használt kultuszminisztérium rövidebb alakja.

²¹ EOL Eei 19. d. Egyetemes Iroda (világi főjegyző) iratai. Vegyes anyag 1918. Iktatószám nélküli iratok. Az 1918. november 9-i értekezlet jegyzőkönyve.

autonómiáját, törvényben biztosított jogos igényeit és iskoláinak szabad működését. Előírnyozták az államtól az evangélikus felekezetnek járó pénzügyi juttatások növelését és az egyháznak kedvező más intézkedéseket is kilátásba helyeztek.²² Ezekért cserébe állami oldalról azt kérték, hogy az evangélikus lelkészek mindent tegyenek meg a békés közállapotok fenntartásáért és az egyházak nemzeti célú együttműködéséért. A püspökök adjanak ki a kormányt támogató körleveleket, az egyház pedig teljesítsen nemzeti missziót. Az utóbbin azt értették, hogy az evangélikusság vezetői igyekezzenek rábírní nemzeti híveiket a történelmi Magyarország határain belül való maradásra, továbbá külföldi egyházi összeköttetéseiket felhasználva segítsenek hazánk nemzetközi helyzetének javításában. Ezek a kívánások elfogadhatók voltak a felekezet irányítói számára.

Raffayt megnyugtatták a megbeszélésen elhangzott és a megállapodásba foglalt miniszteriumi ígéretek. Tapasztalhatta, hogy a kormány részéről egyelőre nem fenyegetnek olyan intézkedések, amelyek egyháza jogait és érdekeit sértenék. Az evangélikus felekezet iránt támasztott állami elvárások teljesítését elvállalta, sőt a tanácskozás előtt is tett ilyen lépéseket. Láthattuk, hogy az értekezletet megelőzően kibocsátott egy körlevelet, amiben híveit a közrend fenntartására és a Károlyi-kormány támogatására kérte. Az ország területi épségének megóvása érdekében szintén kész volt minden tőle telhetőt megtenni, hiszen az számára elválaszthatatlanul egybekapcsolódott egyháza és azon belül egyházkerülete egységének megőrzésével. Ebben a vonatkozásban szintén készült már intézkedni.

A püspök teljesen realisan úgy látta, hogy az irányítása alatt álló gyülekezetek közül leginkább a felvidéki szlovákok által lakottak esetében kell szeparatista törekvésektől tartani. Különösen a turóci és a zólyomi egyházmegyékben élő szlovák evangélikusok várható magatartása miatt aggódott. Ezért 1918. október 31-én kelt levelében bizalmasan érdeklődött Vanovics Jánostól, a turóci egyházmegye felügyelőjétől, hogy kiket lehetne összehívni egy tanácskozásra, amin a vallási élet megszokott rendjének fenntartásáról lenne szó. Vanovics Turócszentmártonból november 5-én írt válaszában úgy vélekedett, hogy addig nem érdemes ilyen megbeszélést tartani, amíg az új országhatárok ki nem alakulnak. Utalt arra is, hogy a településen október 30-án megalakult Szlovák Nemzeti Tanács a Csehországhoz történő csatlakozásról döntött. Ezt a határozatot a felügyelő elfogadta.²³ Elszomorító híreket kapott Raffay a zólyomi területről is. Az ottani egyházmegye alesperese, Vitális Gyula november 11-én Breznóbányáról a vármegyében kirobbant zavargásokról számolt be, amiket csak a statárium kihirdetésével sikerült megfékezni. Az alesperes attól félt, hogy háborús vereségünk az országra és az evangélikus egyházra egyaránt gyászos következménnyel fog jární, mert mint írta: „...a tót Felvidék, úgy látszik, egészen elszakad a csehekhez, itt a tót nép exponált vezetői ilyen szellemben gondolkodnak, s máris úgy viselkednek, mintha ez befejezett dolog volna, noha a nép általában másként érez és gondolkodik; de most néhány ember dönt és nem a közönség.”²⁴

Ezek az értesülések megerősítették a püspököt abban az elhatározásában, hogy személyesen próbálja meg a két esperesség szlovák lelkészeit és híveit rábírní arra, hogy ne váljanak ki az országból és a hazai evangélikus egyházból. Raffay Sándor 1918. november 24-én

²² EOL Eei 19. d. Egyetemes Iroda (világi főjegyző) iratai. Vegyes anyag 1918. Iktatószám nélküli iratok. Megállapodás a magyarhoni evangélikus egyház integritásának és egységének megőrzése érdekében teendő intézkedések tekintetében.

²³ EOL BEEkLt 162. cs. 4223/1918. sz.

²⁴ EOL BEEkLt 162. cs. 4287/1918. sz.

indult el egyházlátogató útjára. Az ügy fontossága miatt vele utazott Szelényi Aladár egyetemes főjegyző. Az elindulásuk előtti napon a püspök tájékoztatta utazásuk céljáról az egyház elnökségét. Elmondta, hogy november 25-re Zólyomba, november 28-ra pedig Turócszentmártonba hívta össze az egyházmegyék értekezleteit. Ezeket a tanácskozásokon „...igyekezni fog odahatni, hogy a magyar haza integritása érdekében az evang. egyházak sorompóba lépjenek”.²⁵ A helyzet súlyossága következtében az evangélikusság vezetői felhatalmazták a püspököt és a főjegyzőt, hogy megígérhetik egy külön szlovák egyházkerület megszervezését, ha más módon nem lehet megakadályozni a tót evangélikusok kiválását az egyházból és elszakadásukat az országtól.

Raffay és Szelényi a zólyomi esperesség gyűlésén azt tapasztalta, hogy az ottani szlovák lelkészek és világi előljárók körében erős a hazánktól elszakadni akarók hangja. Ennek ellenére ott még láttak némi reményt arra, hogy megegyezésre lehet jutni. A turóci egyházmegyében rosszabb volt a helyzet. Ezzel kapcsolatban a püspöki látogatásról beszámoló *Evangélikus Lap* így írt: „Turócban több-kevesebb elfogultsággal eltelve a magyarság iránt a Magyarországtól való elszakadást és a Csehországhoz való csatlakozást a legelszántabban propagálják. [...] Úgy látszik azonban, hogy ez csak a nagy terrorral működő vezetőség, a tót nemzeti tanács felfogása és maga a nép az elszakadási mozgalom horderejéről és következményeiről felvilágosítva nincs.”²⁶ A turóci esperesség szlovák lelkészei és elnökségének tagjai a leghatározottabban támogatták a Szlovák Nemzeti Tanács álláspontját és hallani sem akartak a budapesti egyházi és állami vezetéssel történő megegyezésről. Ezért Raffayék próbálkozása eredménytelenül végződött.

A püspök az 1918 őszen bekövetkezett politikai változások közül nemcsak a Károlyi-kormány megalakulását fogadta el, hanem az államforma megváltoztatását is. A népköztársaság kikiáltásának másnapján a Raffay Sándor által szerkesztett *Budapesti Evangélikusok Lapja* újra nyugalomra és a polgári demokratikus vezetés támogatására szólította fel az evangélikus hívőket. „Miatán az új államrend megteremtői oly fényes sikerekre vitték a nemzeti törekvések zászlóját, hogy manapság már ismét a köznyugalom áldása vesz körül, ismételten kérjük hittestvéreinket, hogy a közrend fenntartásának munkájából igyekezzenek kivenni a maguk részét. Ami nem is nehéz feladat, hisz’ nem áll másból, mint hogy minden bizalmunkat a most működő kormányba helyezve, nem állunk semmiféle akcióba, mely amúgy is terhes, nehéz munkáját az új Magyarországot megteremtő férfiaknak megnehezítené” – olvashatták az érdeklődők a lapban.²⁷

1918. december 14-én Raffay Sándor adta át a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban azt a memorandumot, amit az evangélikus egyház vezetői a kultuszminiszterhez intéztek. Az emlékirat bevezető részében a korábbiakhoz hasonlóan üdvözölték a népköztársaság megalakulását, majd így folytatták: „Mi a magunk részéről ünnepélyesen kijelentjük, hogy a kormányt a belső nyugalom biztosítása, a külső béke megteremtése, Magyarország integritásának védelme szolgálatában készséggel támogatjuk s ezen nagy feladatok megvalósítására felajánljuk evangélikus anyaszentegyházunk minden munkásának odaadó támogatását.”²⁸ Ezzel Raffay és az evangélikus felekezet legfelső vezetésének többi tagja hivata-

²⁵ EOL Eé jkv. Az 1918. november 23-i értekezlet jegyzőkönyve, 3. pont. A korabeli evangélikus egyházi nyelvezetben használt „egyetemes” jelző mai értelemben az „országos” szónak felel meg.

²⁶ Egyházlátogatás. 1918. december 7. 7.

²⁷ Híveinkhez! 1918. november 17. 147–148.

²⁸ EOL Eei 18. d. Egyetemes Iroda (világi főjegyző) iratai. 651/1918. sz.

losan elismerte a polgári demokratikus átalakulás addig megszületett eredményeit. A vallási közösség előjárói ugyanakkor kifejtették, hogy elvárják az állam irányítótól az egyház jogainak tiszteletben tartását és intézményei szabad működésének biztosítását. Kérték a kormányt, hogy „...tartózkodjék minden olyan intézkedéstől és erőszakolt reformtól, mely milliók legszentebb hitének és vallásosságának megzavarására alkalmas s kímélje meg szerencsétlen nemzetünket egy áldatlan kultúrharc még a megmaradt romokat is szétvető pusztításától”.²⁹ Ebből látható, hogy Raffayban és a többi evangélikus vezetőben az 1918-as év végére növekedtek a Károlyi Mihály nevével fémjelzett kormányzat további egyházpolitikai irányvonalával kapcsolatos aggodalmak. A következő hónapok eseményei bebizonyították, hogy ezek nem voltak alaptalanok.

A politikai helyzet esetleges radikalizálódása és a balratolódás miatti félelem más keresztény felekezetekben is tapasztalható volt. Egyre több egyházi vezető gondolta úgy, hogy a katolikusoknak és a protestánsoknak háttérbe kell szorítaniuk korábbi ellentéteiket és össze kell fogniuk közös érdekeik védelméért. Bizalmas tárgyalások kezdődtek az egyházi együttműködés lehetséges formáiról. Raffay Sándor egyetértett ezzel a kezdeményezéssel. Ezt az álláspontját megerősítette Kapi Béla dunántúli evangélikus püspök, aki már tevékenyen bekapcsolódott az egyházak közötti egyeztetésbe. Ő 1918. december 5-én Geduly Henrikkel, a Tiszai Evangélikus Egyházkerület lelkeszi előjárójával együtt megbeszélést tartott a katolikus felekezet képviselőivel. Ezen katolikus részről Prohászka Ottokár székesfehérvári megyés püspök és Zichy János volt kultuszminiszter jelent meg. A találkón mindkét oldalról szükségesnek tartották a hazai nagy keresztény egyházak összefogását, sőt egy közös politikai párt megalakításának ötlete is felvetődött. Kapi levélben számolt be az eseményről Raffay Sándornak és kiemelte, hogy „...a szervezkedés célja nem a kormány megbuktatása, hanem inkább a keresztény Magyarország jövődjének biztosítása”.³⁰ A dunántúli püspök utalt arra, hogy a további tárgyalásokon számít Raffay közreműködésére. Bányakerületi kollégája elvállalta ezt a feladatot és felvette a kapcsolatot a református egyház meghatározó személyiségeivel. Prohászkaival szintén egyeztetett a katolikus–protestáns együttműködés lehetőségéről. A székesfehérvári püspök 1919. március 7-én kelt levelében a következőt írta Raffaynak: „Teljesen osztom nézetét, hogy most minden keresztény és hazafias érzésű embernek és pártnak össze kell fognia...”³¹ A tanulmányban tárgyalt időszakban nem jött létre az egységes keresztény politikai szerveződés, de a katolikusok és a protestánsok több alkalommal közösen léptek fel érdekeik védelmében.

1919 januárjában olyan változás történt, amitől az egyházak tartottak. A január 18-án megalakult Berinkey-kormányban az addigi kultuszminiszteri feladatkör kettéválasztásával már külön vallásügyi és külön közoktatásügyi miniszter működött. Ez az 1919. január 23-án életbe lépett 1919:V. néptörvény következménye volt. A két új minisztérium létrehozása ellen az egyházak tiltakoztak, mert jelentős lépést láttak benne a felekezeti tanintézmények államosítása és az iskolai vallásoktatás eltörlése felé. Ráadásul Károlyi Mihály köztársasági elnök a közoktatásügyi tárca élére a szociáldemokrata Kunfi Zsigmondot nevezte ki. Ezzel a minisztériumot az a párt kapta meg, amelyik programjában határozottan követelte az állam és az egyházak szétválasztását, a felekezetek közpénzből történő segélyezésének

²⁹ Uo.

³⁰ EOL Eei 19. d. Egyetemes Iroda (világi főjegyző) iratai. Vegyes anyag 1918. Kapi Béla levele iktatószám nélkül.

³¹ EOL Raffay-hagyaték. 5. d. III. 1918–1928. cs. Prohászka Ottokár levele iktatószám nélkül.

megszüntetését, a vallási közösségek javainak köztulajdonba vételét, továbbá az iskolai hitoktatás és az egyházi tanintézetek felszámolását. A vallásügyi miniszteri székbe Vass János került. Rá így emlékezett önéletrajzi írásában Raffay Sándor: „Vass János még a saját minisztériuma beosztását is reám bízta, mert azt sem tudta, miféle munkakört vállalt, mikor a miniszterség a nyakába szakadt. Jelentéktelenségből jött, jelentéktelenségbe merült el.”³²

Vass 1919. január 20-ra értekezletet hívott össze, amelyen tájékoztatót tartott a vallás-és közoktatásügyi minisztérium kettéválasztásáról. A megbeszélésen részt vevő evangélikus küldöttséget Raffay Sándor vezette. Az egyházi küldöttek kifejezték a két új minisztérium megalakulásának lehetséges káros következményei miatti aggodalmukat. Emellett határozottan kérték, hogy a felekezeti iskolák maradjanak a vallásügyi tárca felügyelete alatt. A találkozóról beszámoló újságcikk szerzője – aki csak D. monogrammal jelölte nevét – az egyházuk jövőjét féltő valamennyi evangélikus véleményét fejezte ki, amikor a következőket írta: „Egy bizonyos: a mai válságos idő nem alkalmas kultúrharc felkeltésére, a minisztérium felosztása pedig nagyon könnyen idézhet elő kultúrharcot, ha a közoktatásügyet olyan fékevesztett radikális szellemben, a vallásérkölcsi nevelés kizárásával akarják vezetni, amint azt a szocialisták hirdetik, akiknek táborából kerül ki az új közoktatásügyi miniszter.”³³ Raffay Sándor álláspontja ezzel megegyező volt.

Szóvá tette a minisztériumi szervezetben történt változást az a beadvány is, amit az evangélikus, a református és az unitárius egyházak képviselői 1919. január végén adtak át Károlyi Mihály köztársasági elnöknek és Berinkey Dénes miniszterelnöknek. A január 25-i dátumú iratot az evangélikus felekezet nevében Raffay Sándor püspök és Zsigmondy Jenő egyházkerületi felügyelő írta alá. A dokumentum felsorolta azokat a sérelmeket, amiket a reformáció magyarországi egyházai a kormányzattól elszenvedtek. Ezek között szerepelt, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kettéválasztásakor nem kérték ki a véleményüket. A protestánsok ismét hangoztatták azokat a kétségeiket, amik tanintézeteik és a hitoktatás jövőjére, valamint egyházaik jogainak alakulására vonatkoztak. A beadványban ezzel kapcsolatban ezt írták: „...tiltakozunk az egyházi iskolák olyan felügyelet alá helyezése ellen is, amely felügyeletnek hirdetett szelleme egyházi köreinkben széltében a legnagyobb aggodalmat kelti. [...] Előre óvást kell emelnünk a vallásoktatás minden korlátozása s apáink véres küzdelmeivel és szenvedéseivel szerzett autonómiánk minden csorbítása ellen. Tisztelettel kérjük a magyar népkormányt, ne kényszerítse rá a protestáns hívők millióit, hogy az elégteleneknek amúgy is nagy táborát szaporítsák; ne kényszerítse bele a megtépett lelkű társadalmat véstes kultúrharc megvívásába!”³⁴ A tiltakozó irat Berinkeynek történő átadásakor Raffay mondott beszédet és kérte a sérelmek orvoslását.

A következő hetekben a püspök többször hallatta hangját az egyházi tanintézeteket és az iskolai hitoktatást érő baloldali támadásokkal kapcsolatban. Ezt tette például a *Budapesti Evangélikusok Lapja* 1919. február 23-i számában. Az itt megjelent *Beteg közéletünk* című cikk egyértelműen kifejezte Raffay véleményét a politikai helyzet alakulásáról. Az „R.” aláírással ellátott eszmefuttatásban a főpásztor szomorúan állapította meg, hogy a közéletben egyre jobban eluralkodik a vallásellenesség. Hangoztatta, hogy nem politizálni kíván, amikor ez ellen felemeli a szavát, hiszen: „Pártok tusái bennünket csak annyiban érdekel-

³² EOL Raffay-hagyaték. Önéletrajzi írások. Feljegyzések. 29.

³³ D. 1919. január 23. 26.

³⁴ Elnök Úr! 1919. február 1. 34.

nek, hogy milyen álláspontot foglalnak el velünk és a minékünk értékes lelki kincsekkel szemben. Irtózatosságot lepte meg a pártok és emberek nagy részének a lelkét, hogy a vallásosságot ki akarják szorítani a társadalmat vezető és erkölcsi erővel megtelítő tényezők közül.”³⁵ A cikk megírására az készítette Raffayt, hogy a szociáldemokraták középiskolás diákokat tömörítő szervezete nyilatkozatban követelte az iskolák államosítását és az oktatás reformját, aminek része a hittanoktatás eltörlése. A püspök megdöbbenését fejezte ki amiatt, hogy az egyházellenes támadásokba már a tanulókat is bevonják. Ismét kiállt a vallásos nevelés fontossága mellett és figyelmeztette a szülőket, illetve a tanárokat, hogy felelősek a gondjaikra bízott fiatalok erkölcsi fejlődéséért.³⁶

Raffay Sándor szóbeli és írott megnyilvánulásai mellett gyakorlati téren ugyancsak reagált az egyházat érintő politikai kihívásokra. 1919 februárjában az ő kezdeményezésére alakult meg az Evangélikus Szövetség. Erről a Bányai Evangélikus Egyházkerület lelkészi vezetője a *Budapesti Evangélikusok Lapja* február 23-án megjelent számában számolt be. Az új szervezet alapszabályai célul tűzték ki az evangélikus hívők tömörítését, összetartását és irányítását, minden téren való támogatását és öntudatuk erősítését. A püspök azt a szerepet szánta a szövetségnek, hogy az evangélikus felekezet számára egyre inkább nehezedő közéleti és politikai viszonyok között hatékony segítőtje legyen az egyház érdekvédelmi tevékenységének.³⁷

Raffay gondolkodásában egyháza és hazája ügyének szolgálata egész életében elválaszthatatlanul összekapcsolódott. Ez határozta meg tevékenységét püspöksége kezdetén is. Fáradhatatlanul munkálkodott az evangélikus felekezet jogainak védelmében, ugyanakkor minden tőle telhetőt megtett az ország integritásának fenntartásáért. A tanulmányban már tárgyalt 1918. novemberi felvidéki útját követően is igyekezett a rendelkezésére álló minden módon hozzájárulni hazánk egységének megővéséhez. Például belépett az 1918 végén alakult Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája nevű szervezetbe. A püspök az egyesület irodalmi bizottságának elnöke lett és sikeresen irányította az ott végzett munkát. Ennek keretében felolvasó estélyeket tartottak. 1919. február 22-én már a hatodik ilyen eseményre került sor Budapesten. A vármegyeház dísztermében Raffay Sándor nyitotta meg a rendezvényt, majd egy hazafias verset olvasott fel.³⁸ A főpásztor a Magyar Országos Véderő Egyesület tevékenységébe szintén bekapcsolódott.

A Magyarországgal megkötendő békeszerződés súlyosságának mérséklésére Raffay igyekezett felhasználni az evangélikus egyház nemzetközi kapcsolataiban rejlő lehetőségeket is. Közreműködésével az evangélikus egyházi vezetés tájékoztatta a nagy tekintélyű svéd evangélikus egyházat hazánk és az itteni evangélikusság szomorú helyzetéről.³⁹ A püspöknek alkalma adódott arra, hogy személyesen próbáljon segítséget szerezni felekezete és országa számára a skandináv államokban. Erre a kormányzattól érkezett felkérés, amikor Kováts János István, a protestáns ügyek kormánybiztosa közölte Raffayval Károlyi Mihály üzenetét. A köztársasági elnök azt kívánta, hogy menjen evangélikus küldött Svédországba az ottani testvéregyház és az uralkodó támogatását kérni. Az evangélikus felekezet előljáró

³⁵ R. 1919. február 23. 30.

³⁶ Uo.

³⁷ Dr. Raffay 1919. február 23. 30–31.

³⁸ Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. 1919. március 2. 69.

³⁹ EOL Eé jkv. Az 1919. január 13-i értekezlet jegyzőkönyve, 12. pont.

Raffay Sándort bízták meg a feladattal.⁴⁰ Az út szervezése közben úgy döntöttek, hogy Raffay Svédországon kívül Dániába és Norvégiába szintén ellátogat és elkíséri őt Pröhle Vilmos egyetemi tanár. A püspök világosan látta küldetése politikai jellegét. Ezzel kapcsolatban önéletrajzi írásaiban megjegyezte: „A politikumot egyházi köntösbe kellett öltöztetnünk...”⁴¹ Raffayék 1919. március 17-én indultak el. Dániában és Svédországban evangélikus egyháziakkal és a királyi családok tagjaival találkoztak. Norvégiába nem jutottak el, mert időközben Magyarországon bekövetkezett a bolsevik hatalomátvétel. Ennek hírére azonnal hazaindultak, mert olyan értesüléseket szereztek, hogy a magyarokat külföldön internálni fogják.⁴² Küldetésükkel semmilyen pozitív eredményt nem tudtak elérni hazánk sorsának alakulása tekintetében.

A magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása gyökeres változásokat eredményezett az élet minden területén. A sorsdöntő jelentőségű esemény nemcsak nemzetünk történetében hozott fordulatot, de Raffay Sándor egyházvezetői tevékenységében is új szakasz kezdetét jelentette. Püspöksége első hónapjaiban tett politikai vonatkozású erőfeszítéseinek legnagyobb részét kudarcra ítélte a történelem. Később azonban bebizonyosodott, hogy azok nem voltak értelmetlenek és feleslegesek, mert magukban hordozták a világháborús vereség és a bolsevik diktatúra utáni újrakezdetés szellemi és erkölcsi alapjait.

Bibliográfia

Nyomtatott források

- Bányai jkv. 1918/a = *A bányai ágost. hitv. ev. egyházkerület 1918. évi április hó 25-én Budapesten tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve*. Budapest.
- Bányai jkv. 1918/b = *A bányai ágost. hitv. ev. egyházkerület 1918. évi szeptember hó 5-én és 6-án Budapesten megtartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve*. Budapest.
- D. 1919. január 23. = D.: Vallásügyi minisztérium. *Evangelikus Órálló* XV. évf. 1919. január 23. 4. sz. 26.
- Dr. Raffay 1919. február 23. = Dr. Raffay, S.: *Evangelikus Szövetség. Budapesti Evangelikusok Lapja* V. évf. 1919. február 23. 8. sz. 30–31.
- Egyházlátogatás = Egyházlátogatás. (sz. n.) *Evangelikus Lap* VIII. évf. 1918. december 7. 49. sz. 7.
- Elnök Úr! = Elnök Úr! (sz. n.) *Evangelikus Órálló* XV. évf. 1919. február 1. 5. sz. 34.
- Híveinkhez! = Híveinkhez! (sz. n.) *Budapesti Evangelikusok Lapja* IV. évf. 1918. november 17. 37. sz. 147–148.
- Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. 1919. március 2. = Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. (sz. n.) *Harangszó* X. évf. 1919. március 2. 9. sz. 69.
- Püspökök szózatái = Püspökök szózatái. (sz. n.) *Evangelikus Órálló* XIV. évf. 1918. november 16. 45–46. sz. 318.
- R. 1919. február 23. = R.: Beteg közéletünk. *Budapesti Evangelikusok Lapja* V. évf. 1919. február 23. 8. sz. 30.

⁴⁰ EOL Eé jkv. Az 1919. február 7-i értekezlet jegyzőkönyve, 11. pont.

⁴¹ EOL Raffay-hagyatéka. Önéletrajzi írások. Magamról. 17.

⁴² Uo.

Raffay 1918. november 3. = Raffay, S.: Határvonalon. *Budapesti Evangélikusok Lapja* IV. évf. 1918. november 3. 35. sz. 138.

Raffay 1944 = Raffay, S.: *Ötven év távlatából. D. Raffay Sándor püspöknek, a Magyarországi Evangélikus Lelkészek Egyesülete elnökének visszaemlékezései*. Budapest.

Raffay Sándor = Raffay Sándor. (sz. n.) *Evang. Egyházi Értesítő* I. évf. 1908. október 15. 3. sz. 67–68.

Szakirodalom

Mann 2001 = Mann, M.: *Magyar oktatáspolitikusok 1848–1998*. Budapest.

Zoványi 1977³ = Zoványi, J.: Raffay Sándor. In: Zoványi, J.: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Harmadik javított és bővített kiadás. Szerk. Dr. Ladányi, S. Budapest. 498.

Linkek

1. link: Filmhíradók 100 éve. 1918. szeptember 3-9. Fő az egészség.

<https://filmarchiv.hu/hu/aktualis/filmhíradok-100-eve/2018-szeptember-3-9-fo-az-egeszseg>, utolsó megtekintés időpontja 2021. június 7.

Rövidítésjegyzék

BEEkLt = Bányai Evangélikus Egyházkerület Levéltára

cs. = csomó

d. = doboz

Eei = Egyetemes egyházi iratok

Eé jkv. = Elnöki értekezleti jegyzőkönyvek

EOL = Evangélikus Országos Levéltár

évf. = évfolyam

Raffay-hagyaték = Raffay Sándor személyi irathagyatéka

sz. = szám

sz. n. = szerző nélkül